

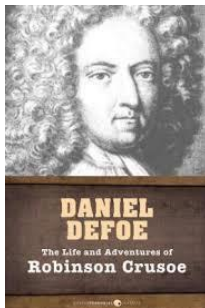
A FELVILÁGOSODÁS 2

TARTALOM

A felvilágosodás művelődéstörténeti jelentősége

A klasszicizmus

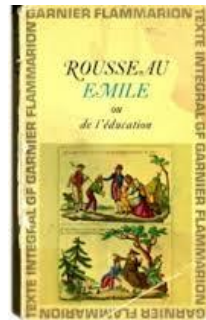
A szentimentalizmus

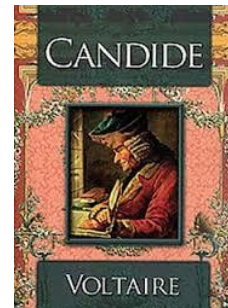
Daniel Defoe
Robinson Crusoe

Swift
Gulliver utazásai

Rousseau
Émile

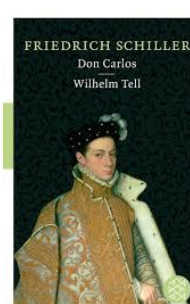
Voltaire
Candide

Goethe
Werther

Goethe
Faust

Schiller
Don Carlos

A felvilágosodás művelődéstörténeti jelentősége

A felvilágosodás a **polgári kultúra** első jelentős állomása, a polgári művészet kezdete. Művésznnek lenni már elismert polgári hivatást jelent, amivel pénzt lehet keresni. Ekkor teremődnek meg a modern kulturális élet feltételei:

- irodalmi folyóiratok jelennek meg, **a nyomtatott sajtó**, az újságok egyre szélesebb körben terjesztik a kultúrát.
- A sajtó elterjedése **a társadalom demokratizáláshoz** is hozzájárult, hiszen az újságok a nyilvánosságra hozzák a politikai hatalom döntéseit is, ezzel a közvélemény is hangot kaphat.

A sajtó már a 17. században jelentős társadalmi tényező volt, sőt, Angliában 1695-ben törvénybe iktatták a sajtószabadságot, és eltörölték a cenzúrát¹! A 18. században is az angol sajtó volt a legfrissebb, a *The Times* c. napilap (1785) sokszor előbb értesült jelentős eseményekről, mint a kormány. A *The Times* már a mai modern újságok elődje, külön politikai, gazdasági, kulturális stb. rovatai voltak.

- **Irodalmi társaságok, szalonok, akadémiák alakulnak,**
- megszületik az **irodalomkritika**, amely nemcsak a megjelent művekre reflektál, hanem az olvasóközönség ízlését is csiszolja.
- A felvilágosodás korában, Európa-szerte ugrásszerűen megnő az olvasó, színházba, koncertre járó emberek száma.
- a felvilágosodás irodalmát, akárcsak a filozófiát az optimizmus hatja át, a feltétlen hit a társadalmi fejlődésben, a kultúra nevelő hatásában.

A polgárságnak kezdetben nincs önálló stílusa, a felvilágosodást két új **irányzat** fémjelzi, **a klasszicizmus és a szentimentalizmus.**

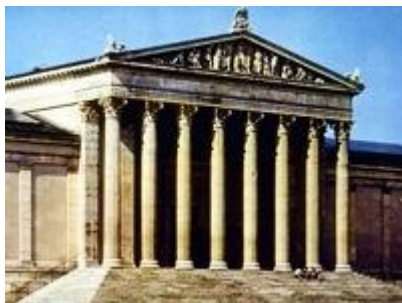
---

¹ cenzúra: a cenzúra az újságok és az irodalom felügyelete, a hatalom szempontjából nem kívánatos írások betiltása, vagyis a szólásszabadság megsértése.

A klasszicizmus

A klasszicizmus a 17. században terjedt el, majd a felvilágosodás egyik vezető irányzata lett. Nincs önálló esztétikája, az antik, görög-római művészetet utánozza. Boileau ('boaló'), a klasszicizmus vezető esztétája az *Ars Poetica* c. művében fogalmazza meg a klasszicizmus alapelveit. Arisztotelész *Poétikájából* indul ki, de félreérti és dogmává merevíti azt, pl. a tragédiában kötelezővé teszi a hármas egység szabályát. Másik híres esztéta volt a német Winckelmann, aki szerint minden alkotónak a görög művészet „nemes egyszerűségét” kell követni.

Feladat: Nevezzétek meg az alábbi európai és magyar klasszicista épületeket, szobrokat és festményeket, majd mondjátok meg, mi bennük a stílusbeli hasonlóság!

FELADAT:

Idézzétek fel, mit tanultatok „a bécsi klasszika” zenéjéről, Haydnról, Mozartról, Beethovenről!

Nézzétek meg Milos Forman *Amadeus* c. filmjét! (1984) Ki írt még művet Mozart és Salieri történetéről?

Nézzétek meg Ingmar Bergman *Varázsfuvola* c. filmjét, amely Mozart operáját dolgozza fel!

Nézzetek utána, mi a *Varázsfuvola* története!

A klasszicizmus a barokk ellenhatásaként jött létre, annak irracionális és túldíszítettsége helyett a racionalitáson, a harmónián van a hangsúly. A klasszicizmus a görög-római szellem és a reneszánsz humanista irodalom folytatása.

	A barokk stílus	A klasszicizmus
ideológiai háttér:	katolikus mitológia ellenreformáció keresztény-feudális világkép	racionalizmus szekuláris (világi) szemlélet görög-római hagyomány követése
stílusjegyek:	túldíszítettség, gazdag ornamentika, bonyolult kompozíciók, ellentétek, allegorikus ábrázolás, hiperbolikus képalkotás, erős érzelmek, vallásos áhitat, barokk körmondat	harmónia, nyugodt kompozíciók, visszafogott, racionális forma antikizálás csiszolt irodalmi stílus filozofikus szemlélet

A klasszicista irodalom a görög művészetfelfogást, a kalokagathiát örökíti tovább, azaz a jó műalkotás szép és erkölcsös is. A klasszicista szerzők a **platóni eszmét** hirdetik, a legfontosabb értékek **a szép, a jó és az igaz**. Ebben a három eszmében egyesül az ember esztétikai (művészi) érzéke, morális (erkölcsi) és racionális tudata.

A klasszicizmus esztétikája

- normatív²,
- aprólékos szabályokba foglalja a művészeteket,
- megkülönböztet felsőbb- és alsóbb rendű műfajokat, stílusokat,
- felsőbbrendűek a verses, patetikus, klasszikus (görög-római) műfajban íródott művek: a tragédia, az elégia, az óda, az epigramma, az episztola, az eposz,
- alsóbbrendűek a prózai művek, illetve a népies stílus.
- Eszményük a fegyelmezett, racionális, világos forma. Ennek a tartalmi-formai igényességnek a következménye, hogy
- a klasszicizmusban a szépirodalmi stílus igen távol áll a beszélt köznyelvtől, ezért arisztokratikusnak is nevezhetjük.
- Kedvelik az antikizálást, a görög-római mitológiai elemek alkalmazását, az időmértékes verselést.
- A téma gyakran elvont, egyetemes emberi. A felvilágosodás alkotói szenvedélyesen hittek abban, hogy megteremthető a testvériségben egyesülő, igazságos világ, amit nem pusztít többé nemzetek közötti háború.
- Legfőbb cél az ember szellemi és erkölcsi felemelése a nevelés, a művészet és a tudomány által.
- Ezt a kozmopolita (világpolgári) vágyat fejezi ki Friedrich Schiller *Örömóda* c. verse, amelyet Beethoven zenésített meg, és lett a 20. században az Európai Unió himnusza.

FELADAT:

Olvassátok el a szöveggyűjteményben Schiller versét, és hallgassátok meg a Beethoven által megzenésített változatot a IX. szimfóniából, kétféle előadásban!

1. *Ezen a linken az Örömóda 4000 hangra koncert részletét halljátok.*

<https://youtu.be/5MOqGc81wII>

2. *Itt pedig azt, ahogyan hivatásos zenészek adják elő Barcelonában a járókelők nagy örömére!*

<https://youtu.be/dZVwI5BiZQM>

---

² normatív: szabályokra épülő (norma = szabály, minta)

A klasszicista költészet

FELADAT:

A klasszicista irodalom vezető műnemei a líra és a dráma, hiszen mindkettő verses, míg a regény prózában íródik, amit a klasszicista esztétika alsóbbrendű előadásmódnak tekint. A klasszicista költészetre az antikizálás, az egyetemes emberi témák, a filozofikus szemlélet jellemző. A gondolati versek gyakori témája:

- *Mi az ember? Mi az emberi lét célja?*
- *Mi az ember helye a világban, a természetben és a társadalomban?*
- *Mi a művészet szerepe, feladata? Mitől jó egy műalkotás?*

Olvassátok el a klasszicista költészet jelentős költőinek a verseit, versrészleteit, majd válaszoljatok a kérdésekre!

1. *Mi a közös az alábbi versek témájában?*
2. *Emeljétek ki az egyes versekből a hasonló gondolatokat tartalmazó részeket!*
3. *Milyen felvilágosodás kori eszméket, filozófiákat fedeztek fel bennük?*
4. *Mely versekben ismerhető fel Platón filozófiája?*
5. *Gondolkodjatok el Goethe Epirrhema c. versén! Milyen metaforákkal jellemzi a világot?*

ALEXANDER POPE

ÉRTEKEZÉS AZ EMBERRŐL

(részletek)

Ismerd meg magad, Istent nem lehet;
az emberfaj az embert fejtse meg³.

[...]

Istent lásson magában? Állatot?
Testét vagy szellemét becsülje meg?

[...]

Menj, csodalény, tudományod kövesd,
mérceéd tengerre-földre-égre vesd.
Bolygókkal közöld jó pályájukat,
helyesbíts időt, napnak szabj utat.
Eredj, s Platón tűz-szféráján keresd
a legfőbb jót, szépet, tökéletest,...

Tellér Gyula fordítása

EDWARD YOUNG

A PANASZ VAGY ÉJI GONDOOLATOK...

(részlet)

[...]

Mily koldus, mily dús, mily hitvány és magasztos,
mily bonyolult az ember, mily csodás!
Mily nagy csoda, mely így alkotta őt,
ily furcsa végletekből összeróva!
Más-más vonások bámulatos kevercse,
távol világok közt pompás kapocs!
Lények végtelen láncában dicsó szem!
Középuton Isten s a semmi közt!”

Tótfalusi István fordítása

³ az angol eredetiben: „The proper study of mankind is man.” Csokonai Vitéz Mihály ezt így fordította át egyik verscímében: „Az ember a poézis első tárgya.”

JOHANN WOLFGANG GOETHE

TERMÉSZET, MŰVÉSZET.

Szétválnak néha természet, művészet,
De, alig hinnéd, ismét összeérnek.
Idegenséget már magam sem érzek,
És mind a kettő egyaránt ígézhet.

Csak igaz akaratban legyen részed,
Ész, szorgalom s művészet egybe férnek,
S ha így beváltál forma mesterének,
Bátran loboghat aztán a természet.

Hisz így kelt minden alkotás előtted.
A féktelen erő, ha bár eget vert,
Tisztult tökély fokára sohse hágott.

Ha nagyra törsz, szedd össze mind erődöt.
Az önkorlátozás teszi a mestert,
S csak törvény adja meg a szabadságot.

Dóczi Lajos fordítása

JOHANN WOLFGANG GOETHE

EPIRRHEMA

Fürkéssz a Lét műhelyében
mindig egészet a részben.
Semmi héjban, semmi magban:
mert ami kint, bent is az van.
Villám-szemed így hatol be
a nyitott-szent rejtelembe.

Vonz a való látszata,
játék komolyodhat:
ami él, nem Egy soha,
kerete a Soknak.

Szabó Lőrinc fordítása

A szentimentalizmus

A szentimentalizmus az érzékenység irodalma, az érzelmek lázadása a társadalmi előítéletek ellen. A szentimentalista műveket elsősorban a közös téma köti össze. Az ember két világban él: a külsőben, amely tele van korlátokkal, és a belső, lelki világában, amelyben szabadságra vágyik. Szakít a klasszicizmus racionalizmusával, ezért a romantika előfutárának, preromantikának is szoktuk nevezni. Érzelemkultusz, vallomásosság, részletező hangulat kifejezés, a túlsorduló érzelmek jellemzik. Sokszor ok nélküli sóvárgás, elvagyódás, szerelmi bánat, a mostoha sors miatti panasz, a mulandóság érzete a téma. Hangneme melankolikus (szomorkás), borongós, melodramatikus (érzelgős). A téma visszatérő eleme a természet, mint menedék a magányos ember számára. Gyakran von párhuzamot a természet és az emberi társadalom között, a természetbe vetíti ki az érzelmeket, vagy a természet és a civilizáció ellentétét hangsúlyozza. Jellegzetes megnyilvánulás a felkiáltás, megszólítás. Gyakran él az indulatszókkal (ah, óh, jaj).

Új, szubjektív műfajokat hoz létre, az én-regényt, a naplóregényt, a levélregényt. Az egyes szám első személyű vallomások dominálnak benne, a csapongó érzelmek, hangulatok. A

szenzimentalista filozófia atyja Rousseau, az ő civilizációkritikája és természetkultusza hatott az irányzatra.

A szenzimentalista stílus jellemzőire példát A FELVILÁGOSODÁS KORI REGÉNY c. fejezetben találtak majd.

A szenzimentalista irodalom legfőbb művei:

Rousseau: *Új Heloïse*

Sterne: *Érzelmes utazás*

Goethe: *Werther*

Schiller: *Ármány és szerelem*

Fogalmak: normatív, moralizál, melankolikus, melodramatikus

Mit olvassunk a felvilágosodás irodalmából?

Regények

1719	D. Defoe	<i>Robinson Crusoe</i>
1721	Montesquieu	<i>Perzsa levelek</i>
1726	J. Swift	<i>Gulliver</i>
1749	J. Fielding	<i>Tom Jones</i>
1759	Voltaire	<i>Candide</i>
1761	J-J. Rousseau	<i>Új Heloïse</i>
1767	L. Sterne	<i>Tristram Shandy</i>
1768	L. Sterne	<i>Érzelmes utazás</i>
1774	J. W. Goethe	<i>Werther</i>
1795	J. W. Goethe	<i>Wilhelm Meister tanulóévei</i>
1809	J. W. Goethe	<i>Vonzások és választások</i>
1821	J. W. Goethe	<i>Wilhelm Meister vándorévei</i>

Drámák

1779	G. E. Lessing	<i>Bölcs Náthán</i>
1783	F. Schiller	<i>Ármány és szerelem</i>
1788	F. Schiller	<i>Don Carlos</i>
1800	F. Schiller	<i>Stuart Mária</i>
1808	J. W. Goethe	<i>Faust I.</i>
1832	J. W. Goethe	<i>Faust II.</i>

